

bk. neşredenin girişi, s. 8-9; a.mlf., *Habî'etü'l-ekvân fi'firâkî'l-ümem 'ale'l-mezâhib ve'l-ed-yân*, Beyrut 1405/1984, s. 49; Aziz Ahmad – G. E. von Grunebaum, *Muslim Self-Statement in India and Pakistan: 1857-1968*, Wiesbaden 1970, s. 6, 7; Saeeudullah, *The Life and Works of Muhammad Siddiq Hasan Khan: Nawab of Bhopal*, Lahore 1973, s. 124.

SÜLEYMAN AKKUŞ

SİDDİKİYYE

(الصديقية)

Hz. Ebû Bekir'e

(ö. 13/634)

nisbet edilen bir tarikat.

Hz. Ebû Bekir'den geldiği kabul edilen tarikata Bekriyye veya onun Siddîk lakabına nisbetle Siddîkiyye adı verilmiştir. Ebû Bekir'e ulaşan silsilelerin ilk yazılı örneklerinden biri, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'ye (ö. 575/1179) nisbet edilen *Maķâmât-ı Yûsuf-ı Hemedânî* adlı eserde görülür. Bu eserde Gucdüvânî'nin şeyhi Yûsuf el-Hemedânî'den şu sözler nakledilir: "Bu zikir telkini önce Hz. Ebû Bekir'in gönlüne ulaşmıştır. Ondan Selmân-ı Fârisî'ye ulaşmış, ondan Ca'fer es-Sâdik'a, ondan Bâyezîd-i Bistâmî'ye, ondan Ebû'l-Hasan el-Harakânî'ye, ondan büyük şeyh Ebû Ali el-Fârmedî'ye ve ondan da bana ulaşmıştır" (*Risâle-i Şâhibiyye*, s. 81). Hâcegân tarikatı şeyhlerinden Muhammed b. Ahmed el-Buhârî tarafından VIII. (XIV.) yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen *Meslekü'l-'ârifîn* adlı eserde de aynı silsile tekrarlanmış, ayrıca Hz. Peygamber'e nisbet edilen, "Allah Teâlâ benim kalbime ne dökmüşse ben de onu Ebû Bekir'in kalbine döktüm" şeklindeki rivayet nakledilmiştir (Ali el-Kârî, s. 454).

Bahâeddin Nakşibend'in müridlerinden Muhammed Pârsâ *Risâle-i Kudsiyye* adlı eserinde bu silsileye yeni bir düzenleme getirmiş, Ca'fer es-Sâdik ile Selmân-ı Fârisî'nin arasında Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk'in bulunduğunu belirtmiş, ayrıca Bâyezîd-i Bistâmî'nin Ca'fer es-Sâdik'i, Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin Bistâmî'yi dünya hayatında görmediğini ve bunların Üveysî yolla birbirinden feyiz alıp terbiye gördüklerini ifade etmiştir. Bahâeddin Nakşibend'in bir diğer müridi Ya'küb-i Çerhî de *Risâle-i Ünsiyye* adlı eserinde Ebû'l-Kâsım Kürregânî'yi (ö. 450/1058) Ebû Ali el-Fârmedî ile Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin arasına yerleştirerek yeni bir ilâve yapmıştır.

XVI. yüzyılda Semerkant'ta bazı Kübreviyye tarikatı mensupları, meşhur tarikatların Hz. Ebû Bekir yoluyla değil Hz. Ali yo-

luyla sonraki nesillere aktarıldığını söyleyerek Nakşibendîler'in Siddîki silsilesine ima yoluyla itiraz etmişlerdir. Bu itiraz, bazı Nakşibendî mensuplarını Siddîki silsileyi savunmak için yeni rivayetlerin arayışına itmiş olmalıdır. Nitekim Muhammed b. Hüseyin el-Kazvîni 978'de (1570) Dimaşk'ta kaleme aldığı *Silsilenâme-i Hâcegân-ı Nakşibend* adlı eserinde Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicret ederken Sevr mağarasında Hz. Ebû Bekir'e diz üstü ve gözleri kapalı olarak kalbî zikri üç defa telkin ettiğini ve Nakşibendîler'in esas aldığı Siddîki silsilenin bu şekilde doğduğunu söyleyerek konuya yeni bir izah tarzı getirmiştir. Hadis ve tarih kitaplarında, tasavvuf klasiklerinde ve hatta ilk dönemde yazılan temel Nakşibendî kaynaklarında bulunmayan bu rivayet sonraki dönem Nakşibendî çevrelerinde çoğunlukla kabul görmüşse de bir Nakşibendî şeyhi olan Kazanlı Şehâbeddin Mercânî, Hz. Ebû Bekir yoluyla geldiği söylenen silsilenin ilmî temeli bulunmadığını ifade etmiştir.

Diğer birçok tarikatın aksine Hâcegân ve onun devamı olan Nakşibendî mensuplarının silsilelerini Hz. Ebû Bekir'e bağlamaları bu tarikatın doğup yayıldığı Mâverâünnehir ve özellikle Buhara bölgesinin karakteristik yapısı ile açıklanabilir. Sünnî muhitlerde ashâbın en üstünü olarak Hz. Ebû Bekir kabul edilirken Şiîler, Resûl-i Ekrem'den sonra ilk halifenin Hz. Ali olması gerektiğini, çünkü onun diğer halifelerden daha üstün olduğunu iddia ediyorlardı. Sünnî-Şiî tartışmalarının yoğun olduğu VI. (XI.) yüzyıl ve sonrasında bazı tarikatların Hz. Ali'ye ulaşan silsileler beyan etmeleri, Mâverâünnehir Sünnîleri'ni Alevîlik (Şîa) niteliği taşımayan bir tarikat ve silsile kurgusuna itmiş olmalıdır. Öte yandan Ebû Bekir'in teheccüd namazı kılarak diğer bazı sahâbîlerin aksine çok alçak sesle (hafî) Kur'an okuduğu bilinmektedir (Ebû Dâvûd, "Tatavvû", 25; Hücvîrî, s. 83). Hafî zikri esas alan Hâcegân şeyhlerinin bu konuda Ebû Bekir'i örnek almış ve onu kendilerine pîr telakkî ederek silsilelerini ona bağlamış olmaları da muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (nşr. Hüseyin Tesbîhî), İslâmâbâd 1995, s. 83; Abdülhâlik-ı Gucdüvânî, *Risâle-i Şâhibiyye : Maķâmât-ı Yûsufi Hemedânî* (nşr. Saîd-ı Neffsî, *Ferheng-i İrân-zemîn*, I/1 içinde), Tahran 1332 hş./1953, s. 81; Muhammed b. Ahmed b. Es'ad el-Buhârî, *Meslekü'l-'ârifîn*, İÜ Ktp., FY, nr. 185, vr. 6^b, 61^a; Salâh b. Mübarek el-Buhârî, *Enisü't-tâlibîn* (nşr. Halil İbrahim Sarıoğlu – Tefvik Sübhânî), Tahran 1371 hş./1992, s. 113-115; Muhammed Pârsâ, *Risâle-i Kudsiyye* (nşr. Ahmed Tâhîrî İrâki), Tahran 1354 hş./1975, s. 10-14; Fahreddin Safî, *Reş-*

hât-ı 'Aynü'l-hayât (nşr. Ali Asgar Muñniyân), Tahran 1977, I, 11-13; Ya'küb-i Çerhî, *Risâle-i Ünsiyye* (nşr. M. Nezir Rânchâ), İslâmâbâd 1983, s. 15-16; Muhammed b. Hüseyin el-Kazvîni, *Silsilenâme-i Hâcegân-ı Nakşibend*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1381, vr. 3^a; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbârî'l-mevzû'a*, Beyrut 1986, s. 454; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 12^b-18^a; Abdülmeccid el-Hânî, *el-Hadâ'iku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 8; M. M. er-Remzi, *Telîku'l-aḥbâr ve telkîhu'l-âşâr fi vekâ'i' Kazân ve Bulğâr ve mülûki't-Tatâr*, Orenburg 1908, II, 479-480; Zâhid Kevserî, *İrgâmü'l-merîd*, İstanbul 1328, s. 28-29; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 11-12; Hamid Algar, "A Brief History of the Naqshbandî Order", *Naqshbandîs* (ed. M. Gaborieau v.dğr.), İstanbul-Paris 1990, s. 5; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 33-38, 385-386; Bakhtiyor Babajanov, "Mawlânâ Lutfullâh Chûstî. An Outline of His Hagiography and Political Activity", *ZDMG*, CXLIX/2 (1999), s. 263-264.

NECDET TOSUN

SIDK

(الصديق)

Niyette dürüstlük,
söz ve davranışların
doğru ve gerçeğe uygun olması
anlamında bir ahlâk terimi.

Eski sözlüklerde "vâkıya uygun hüküm ifade eden söz, yalanın karşıtı" diye tanımlanan **sıdk** kelimesi (Cevherî, I, 580; *Lisânü'l-'Arab*, "şdk" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "şdk" md.; *et-Ta'rîfât*, "şdk" md.) âyet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda "hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek" anlamında masdar; "hakikati ifade eden, gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik" anlamında isim olarak kullanılır. Bir şeyin objektif gerçekliği **hak**, bunun aslına uygun biçimde anlatılması **sıdk** kavramıyla ifade edilir. Hak doğrunun nesnel yanı, sıdk ise sözün nesnel doğruya uygunluğudur. Sıdk ayrıca "sözün hem objektif gerçeğe hem de sözü söyleyenin zihnindeki bilgiye uygunluğu" şeklinde tanımlanır. Buna göre bir kimsenin sözü -aslında gerçeği ifade etse bile- o kişi kendi zihninde yalan söylediğini düşünüyorsa bu söz yalan (kezib, kizb) sayılır. Böyle bir durumda sözün bir yönden doğru, bir yönden yalan olabileceği de belirtilir. Meselâ bir inkârcının, "Muhammed Allah'ın elçisidir" şeklindeki sözü içindeki inancı ifade etmemesi yönünden yalan, Hz. Muhammed'in Allah'ın resulü olduğu gerçeğine uygun düşmesi bakımından doğrudur. Nitekim Kur'an-ı Kerîm (el-Münâfikûn 63/1) münâfikların Hz. Peygamber'e gelerek, "Şahitlik ederiz ki sen ger-